

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen*

INDHOLD

Marguerite Hahnemann:
Teater i Nordslesvig

August F. Schmidt:
Sagnene om Gram Slot

H. V. Gregersen:
Nationalpolitiske tilstande i Lundtoft herred
i 1848

Olav Christensen:
Var Haderslev Håndværkerforening
fra starten national dansk?

Hvem kender gamle Tønder-dimittender?
Ny hjemstavnsbog

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:
Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Lærer Chr. Stenz adresse er: Sandved 5, Åbenrå

Hugo Matthiessen

HÆRVEJEN

Hærvejen er den gamle tusindårige vej fra Viborg til Danevirke, også kendt som oksevejen. Forfatteren har fulgt den, som den sindigt og sejt vinder frem gennem landskabet, snart tydelig og snart næsten udsløttet. Ingen påviselig vej i Danmark er ældre end denne, der var i brug for over 1000 år siden. Den har været benyttet af hæren i krig og fred. Pilgrimme fra hele Norden har fulgt den på deres vej mod Rom og det hellige land, og i studedrifternes dage kom den til ære og glans igen. Den nu foreliggende udgave af Hugo Matthiessens klassiske bog er den femte. Den har 45 billeder og kort.

»Han er i besiddelse af en særlig evne til at gøre miljø og mennesker levende og virkelige ... Som fører er han den bedste af alle.«

POUL HANSEN, *Berlingske Tidende*.

Kr. 16,75

GYLDENDAL

Teater i Nordslesvig

Sæsonen 1958/59

Af Marguerite Hahnemann

Der tales hele landet over – ikke mindst i hovedstaden – om teaterkrise; 3 teatre i København er bukket under i eller ved udgangen af sæsonen – Riddersalen, Allé-Scenen og Det ny Scala – og årsagen tilskrives i alt overvejende grad fjernsynet. Hvorledes ligger da forholdene her i Nordslesvig, hvor fjernseerne har både Nr. Rangstrup-senderen og Flensborg-senderen til at tilfredsstille deres behov? Det nordslesvigske område ligger – naturligvis som følge af den dobbelte fjernsynschance – procentvis højt i forhold til den øvrige del af landet, og det kan da heller ikke undgås, at dette sætter sit præg på teaterbesøget her i landsdelen.

For købstædernes vedkommende har det virket tydeligst i Haderslev og Sønderborg, men også Tønder og Aabenraa har mærket nedgangen, der dog for Tønders vedkommende er afbødet ved en rabatoverenskomst med oplandskredsene og for Aabenraas vedkommende ved abonnementsordningen. Abonnementsordninger haves også i Gram og Rødding og bevirker en fastere tilknytning mellem teaterforeningernes ledelse og medlemmerne, således at publikumsbesøget ikke reduceres i alarmerende omfang. Tilslutningen til teaterarrangementer i forsamlingshusene har ligeledes vist nedadgående tendens, men ikke i en grad, der behøver at give anledning til ængstelse for teatrets fremtid.

Det må anses som en ganske naturlig ting, at folk, der har anskaffet sig et fjernsyn, som jo ikke er nogen helt billig affære, i de første par år dels ønsker at spare på ikke tvingende nødvendige udgifter og dels er betaget af de underholdningsmæssige og kulturelle værdier, som fjernsynet vitterlig er i stand til at bringe. Noget tilsvarende gjorde sig gældende, da radioen kom frem – men i løbet af nogle år fortog de mest overvældende virkninger på deltagelsen i koncert- og teaterlivet sig, således at publikum atter sluttede op om den direkte, levende kunst. Som vor nu afdøde store skuespiller Johannes Poulsen engang udtrykte det: »Vil en ung mand foretrække at have et billede af sin kæreste stående på sit bord og lytte til hendes stemme på en grammofonplade – eller vil han hellere have hende på skødet?« Og han fortsatte: »Han vil have hende på skødet!« Der er ikke ringeste tvivl om, at den

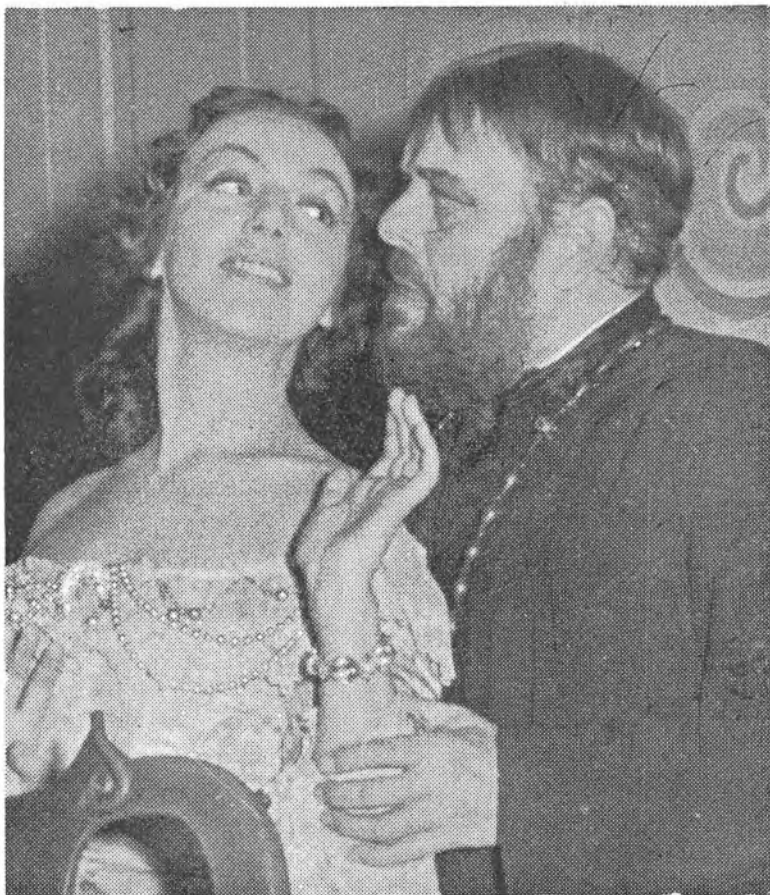
Svend Methling og Ejnar Federspiel i »Tartuffe«.

direkte, levende, umiddelbart i skabelsesøjeblikket oplevede kunst i det lange løb vil være den sejrende.

Men for at den trods fjernsynets fremmarch stadig bestående teaterinteresse skal kunne »overvintre« under de øjeblikkelige strengere kår, vil det være uomgængelig nødvendigt, at teatret præsenteres os fra sin bedste side; der må ikke slækkes på de kunstneriske krav – det bedste af det bedste må bringes frem både med hensyn til de værker, der opføres, og til de skuespillerkræfter, der benyttes. Via radio, film, grammofon og fjernsyn skærpes folks krav til kunstnerisk dygtighed og virtuositet, og teatrene – de faste såvel som de tournerende – må forstå, at opfyldelsen af disse krav er en nødvendig forudsætning for deres fortsatte eksistens. Der må nu mere end nogensinde vises skønsomhed og omhu ved valget af repertoire; sker dette ikke, vil skaden være vanskelig at genoprette, når vinden blæser fra en gunstigere kant.

Af de tournerende organisationer må DANSK FOLKESCENE siges at have forstået dette bedst. Repertoirevalget har hidtil ligget på et højt plan, og rollebesætningen har været gennemført med omtanke og kræsenhed. Dette ses tydeligt af det eksempel, der først skal nævnes i efterfølgende oversigt over teaterforestillinger i Nordslesvig i sæsonen 1958/59:

DANSK FOLKESCENE: Molières »Tartuffe« med Tudlik Johansen som Elmire, Inger Stender som Dorine, Ejnar Federspiel som Orgon, Svend Methling som Cléante og Gunnar Lemvig som Tartuffe samt yderligere en række gode skuespillernavne på birollerne i iscenesættelse ved Tudlik Johansen var en velafbalanceret og velgennearbejdet forestilling, som opnåede en smuk succes i

Tudlik Johansen og Gunnar Lemvig i »Tartuffe«.

Graasten, Nordborg, Padborg, Rødding, Skrydstrup, Sønderborg, Tønder og Aabenraa (2 opførelser).

Jævn­sides med »Tartuffe« spillede folkescenen John van Drutens lille caprice »Turtelduernes Kurren«, engageret af SØNDERJYDSK TEATERFORENING som den årlige »Lille Tourné« til forsamlingshusene landsdelen over. De medvirkende var Tove Maës, Lise Thomsen og Bent Vejlbj. Et charmerende lille lystspil med en smuk og praktisk dekoration, der lod sig udvide eller trække sammen alt efter scenernes størrelse. Stykket blev spillet 32 gange og vist fra 10. oktober 1958 i

Agerskov, Ballum, Bedsted, Bovrup, Broager, Bylderup, Døstrup, Emmerlev, Ensted, Graasten, Guderup, Hellevad, Hviding, Højer, Jejsing, Kollund, Løjt Kirkeby, Notmark, Padborg, Padborglejren, Rejsby,

Roager, Rudbøl, Sillerup, Skrydstrup, Sofiedal, Svenstrup, Sæd, Tinglev, Vedsted, Vester Sottrup og Vollerup.

Også forårssæsonens »lille tournée« – en oplæsningsrække – blev, efter at et arrangement gennem »Arte« glippede som følge af teatertjeneste andetsteds, varetaget af Dansk Folkescene. Fru Tudlik Johansen og Benny Juhlin turnerede fra 15. februar med en oplæsningsaften, betitlet »Berømte scener af verdensdramatikken« og indeholdende scener fra Aristofanes' »Lysistrate«, sidste akt af Ibsens »Et Dukkehjem« og uddrag af Nordahl Griegs »Nederlaget« for at nævne nogle eksempler. Parret besøgte:

Bolderslev, Bovlund, Bovrup, Bylderup, Emmerlev, Ensted, Graasten, Gram, Holbøl, Jejsing, Jels, Klovtoft, Løgumkloster, Løjt Kirkeby, Ravsted, Rejsby, Rise, Roager, Sønderborg og Tinglev.

Axel Illum satte i efteråret Drachmanns »Der var engang« op med Birthe Illum som prinsessen, Karl Gustav Ahlefeldt som prinsen og Helmuth Larsen som Kaspar Røghat. Iscenesættelse ved Svend Fridberg, kostumer ved Ole Teglers, balletarrangement ved Poul Brockdorff, musikken instrumenteret af komponisten Kai Rosenberg efter Lange-Müller. En nydelig, velgenemarbejdet forestilling, hvori Birthe Illum gjorde sig fortræffeligt både som hovmodig og næsvis prinsesse og som kvinden i kulsvierhytten. Ved sit gode spil fik hun virkelig givet Drachmanns temmelig hasarderede kvindefigur bygget over Trolde kan tæmmes-motivet sammenhæng og skær af sandsynlighed, og Ahlefeldt havde, navnlig i kulsvierscenerne, kraft og varme i sit spil. Opførelsens svaghed var desværre musikken – det kneb stærkt med at yde Lange-Müller retfærdighed, men den syngende hofdame (Ann Margrethe Schou) creerede charmant hyrdevisen i sovekammer-scenen. Det er i det hele taget et vovestykke at sætte en forestilling op, der i så høj grad som »Der var engang« er knyttet til nationalscenen, og som folk desårsag forlanger fremført med al den glans, som kun Det Kgl. Teater formår at skænke den.

Sønderjydske Teaterforening afkøbte Axel Illum 5 forestillinger til opførelse i Gram, Haderslev, Sønderborg, Tønder og Aabenraa.

I februar 1959 fejrede Axel Illum sit 40 års jubilæum som tourerende teaterdirektør og satte i den anledning Terence Rattigans særprægede og smukke forestilling »Fra bord til bord« op, animeret af den langvarige succes, stykket havde haft på Folketeatret i København i Bjørn Watt-Boolsens iscenesættelse. Det blev da også Watt-Boolsen, der kom til at iscenesætte Illums udgave af forestillingen, der består af 2 af hinnanden uafhængige, men dog sammenhørende enaktere. Begge enaktere behandler menneskers ensomhed og deres angst for manglende kontakt med omverdenen. Den sidste af dem, »Bord nr. 7«, er den mest dybtgående menneskelige analyse,

Paul Hagen og Majken Ritzau i »Ung vrede«.

og Edouard Mielche skabte her en uforglemmelig figur af den aldrende »major« Pollock, hvis majortitel dog kun er en af ham selv skabt fiktion for at give ham relief i forholdet til andre mennesker, for hvilke han nærer en rædsel, han kun kan bervinge ved at omgærde sig med et spind af løgne om sin uddannelse og position. En meget fin præstation. Overhovedet var rollebesætningen godt disponeret: Birthe Illum i en dobbeltrolle som »hårdkøgt« verdensdame, dækkende over ensomhedsangsten, og et fortrykt, af sin moder tyranniseret pigebarn, der var visnet uden at have fået lov at blomstre, Tove Bang som snerpet harpe og tyrannisk mama, Paola Locher Illum som en henrivende forvirret ældre enke, og Inger Stender som pensionatsværtinden, et menneske med hårdt tilkæmpet sjælelig styrke; fra Inger Stenders side en klogt opbygget fortolkning, præget af indlevelsessevne og varme. Illum havde stor ære af denne forestilling, som vistes i

Haderslev, Nordborg og Aabenraa (2 gange).

»ARTE« præsenterede i efteråret John Osbornes stærkt omdiskuterede stykke »Ung vrede«, instrueret af Palle Kjørulff Schmidt og med Paul Hagen i hovedrollen som den vrede unge mand. Rollen lå godt for ham, der var mange fortræffelige momenter i hans spil, men instruktionen var ikke tilstrækkeligt gennearbejdet og gennemtænkt – der manglede den atmosfære af forskellighed i de milieuer, fra hvilke de to hovedpersoner var udgået, og som kunne tjene til indre og ydre forklaring på skranken mellem Jimmy fra arbejdermilieuet og hans kone Alison fra overklassehjemmet. Alligevel fængslede spillet og John Osbornes godt drejede replikker overalt, hvor stykket blev opført, for Nordslesvigs vedkommende i

Haderslev, Rødding, Skodborg, Sønderborg, Tønder og Aabenraa.

ANDELSTEATRET gjorde i foråret en påskønnelsesværdig indsats ved opførelsen af Thornton Wilders skuespil »Vor by«, instrueret af Olaf Using. De bærende roller var lagt i gode hænder hos Rigmor Hvidtfeldt, Else Nielsen, Valdemar Brodthagen og Robert Carlsson som de to forældrepar, og hos Tove Wisborg og Ole Ishøy som de to unge, der ramte Thornton Wilders poetiske tone meget smukt. Gunnar Strømvad som regissøren var sat på den vanskeligste post og honorerede ikke fuldt ud rollens krav, men i sidste akt kom hans ellers noget for patetisk stemte spil godt til sin ret.

»Vor by« opførtes i

Graasten, Rødding (2 gange), Tønder og Aabenraa (2 gange).

Herman Gellin mødte med tre lystspilopførelser, i efteråret André Rousins »Han, Hun og Satyren«, iscenesættelse ved Bendt Rothe og Palle Huld, og med Grethe Holmer, Hans W. Petersen og John Hahn-Petersen i hovedrollerne – en »farceret gyser«, som morede meget i

Haderslev, Padborglejren, Skrydstruplejren, Søgaardlejren og Aabenraa.

I foråret udfoldede Osvald Helmuth sig som skrædder Vipperup i den uopslidelige »Jebberød Bank«, der som bekendt er Axel Breidahls og Axel Frisches satire over bankkrakkene for 35–40 år siden og nu er blevet opfrisket yderligere ved nye kvikke aktualiteter. Stykkets altdominerende figur er skræder Vipperup, oprindelig spillet af den navnkundige Frederik Jensen, det store forbillede for Osvald Helmuth, idet det dog straks må siges, at Helmuth forlener figuren med langt flere og rigere træk, end forgængeren gjorde. Knud Hallest havde iscenesat og i øvrigt fundet en meget talentfuld ung mand til skræderlærlingens rolle: Palle Wolfsberg.

»Jebberød Bank« etablerede sig i

Haderslev, Rødding, Skrydstrup, Søgaard, Sønderborg og Aabenraa.

Den sidste af Gellins forestillinger var »Tre finder en Kro« med den anden af hans store stjerner, Peter Malberg, der både havde iscenesat John Drinkwaters muntre stykke med den lidt matte tredieakt ovenpå den meget grinagtige andenakt og selv spillede rollen som den spagfærdige, herlige sardinagent Blanquet. John Hahn-Petersen og Paul Kelvin fulgte ham godt op i løjerne, og Erik Olsson havde udmærket tag på den stædige krovært, den gode pater familias med det hæderlige hjerte og det hidsige sind, medens Ellen Løjmar var hans endnu unge og charmerende kone. Spillestederne i Nordslesvig var:

Gram, Haderslev (2 gange), Padborglejren, Skrydstruplejren, Sønderborg og Aabenraa.

LANDSDELSSCENERNE

ODENSE TEATER, der igennem en lang årrække har givet friluftsforestillinger her i landsdelen, høstede i sommeren 1958 begejstring, ros og anerkendelse for sin ypperlige fremførelse af Shakespeares »Trold kan tæmmes«. Det var den tolvte af Odense Teaters sommerforestillinger i Sønderjylland, og alle sejl var sat til for at gøre forestillingen så festlig som muligt. Man brugte Edvard Lembskes oversættelse, instruktionen lå hos Ole Larsen, og Henrik Poulsen havde skabt en dekoration, der indrammede og skabte atmosfære, ligesom de farverige dragter understregede spillets festlige karakter. Erno Müller var en ildfuld og viril Petruchio, og Ulla Østergaard spillede Katharina med forrygende temperament og tilførte i øvrigt rollen noget nyt og personligt, en undertone af ironi, der lod ane, at denne Katharina absolut ikke var besejret, men havde taget det kloge parti ikke at spille energi på forgæves at byde mandens trods. Denne Katharina indså, at hun, hvis hun ville leve livet med Petruchio, som hun var kommet til at elske, måtte bøje sig for hans vilje, men hun gjorde det ved at opgive temperamentsudfoldelserne og i stedet at lade intelligensen spille.

En lang række af Odense Teaters bedste kunstnere var i ilden, og succes'en var større end nogensinde. Tournéeen begyndte den 14. juni og optrådte følgende 22 steder:

Agerskov, Alslev, Augustenborg, Ballum, Blans, Bovlund, Døstrup, Haderslevnæs, Hjordkær, Højer, Jels, Lysabild, Løjt Kirkeby, Padborg, Rinkenæs, Rise, Rødding, Skrydstrup, Søgaard, Tinglev, Toftlund, Urnehoved.

Hjemme i Odense åbnedes efterårssæsonen med den engelske lystspil-farce »Sømand, pas på« af Philip King og Falkland Cary, iscenesættelse ved Gunnar Lemvig, og med Paula Illemann Feder i den store rolle som den altordnende og alle sønder og sammen talende Mrs. Hornett. Mr. Hornett, hendes stilfærdige mand, der søger beskyttelse i sin hobby som kanin- eller minkfarmer, spilles af Hans Otto Nielsen, medens sømanden og hans tilkommende brud, Shirley Hornett spilledes af Søren Elung Jensen og Rita Angela. Forestillingen gjorde kolossal lykke såvel i Odense som i Graasten og Tønder, de eneste to steder, hvor det var muligt af arrangementsmæssige grunde at få gæstespillet gennemført, idet Odenses spilleplan lige fra sæsonens begyndelse lå meget stramt.

AALBORG TEATER besøgte Sønderborg og Aabenraa med Somerset Maughams skuespil »Den Hellige Flamme«, instrueret af Palle Reenberg og med Helge Scheuer, der fra næste sæson er ansat ved Det kgl. Teater, Inger Bagger, Elna Brodthagen, Carola Sevel, Eik Koch og Irwin Hasselmann i de større roller. Det var en overordentlig velspillet forestilling, instrueret med finsans og blik for betydningsfulde enkeltheder – ensemblet var et af de

smukkeste eksempler på fornemt afstemt skuespilkunst, der i de senere sæsoner har været vist her i landsdelen. Stykket behandler spørgsmålet, om medlidenhedsdrab bør være tilladt, og intrigen drives fra forfatterens side ud i retning af kriminaldrama, men til trods herfor lykkedes det skuespillerne at skabe almen menneskeskildring på baggrund af den temmelig konstruerede handling.

Operetten er som sædvanlig blevet varetaget af *Kay Abrahamsen*, i efteråret med »Annie get your gun«, som opførtes i Søgaardlejren, Sønderborg og Aabenraa, samt i foråret med »Jomfruburet«, som spillede i Søgaardlejren.

Skuespillerinden *Louise Jørgensen* har i efteråret dels i kirker, dels i forsamlingshuse givet 10 oplæsningsaftener, dels med Jobs Bog og dels med et Jakob Knudsen-program, et område, der ligger udmærket for hendes talent, og hvori hun gennem årene har vundet kunstneriske og publikumsmæssige sejre.

Endelig kommer grundpillen i hele landsdelens teaterarbejde: *Det Kgl. Teaters gæstespilsrække*, der i år har budt på alle de tre kunstarter, der rummes under husets tag, opera, skuespil og ballet.

Operaen repræsenteredes ved sæson-nyheden, Cimarosas »Det Hemmelige Ægteskab«, instrueret frisk og levende af Holger Boland, musikalsk ledelse ved den strålende italienske gæstedirigent Bruno Bartoletti, og besat med teatrets unge dygtige sangerkuld, hvoriblandt Kirsten Hermansen, Kirsten Schultz, Ellen-Margrethe Edlers, Niels Brincker og Holger Boland. Opførtes i Haderslev og var berammet til opførelse i Sønderborg, men måtte aflyses på grund af sygdom.

»Barberen i Sevilla«, som i forrige sæson spillede i Sønderjyllandshallen, blev vist i Tønder under John Frandsens musikalske ledelse.

Skuespillet lod sig se i den irske sæsonnyhed, Sean O'Caseys drama »Juno og Påfuglen«, instruktion ved Helge Rungwald, Odense Teater, og med bl. a. Maria Garland, der fuldt ud udløste rollens dybe varme og rige menneskelighed som løjseren Joxer Daly, der snylter på familien, og Ellen Gottschalck som naboersken mrs. Madigan. En særpræget, fængslende og interessant teateraften med store præstationer af de nævnte rollehavende, i særdeleshed af Maria Garland, der fuldtud udløste rollens dybe varme og rige menneskelighed i evnen til at resignere og skabe noget positivt ud af livets smerteligste oplevelser. Opførtes 8 steder i Sønderjylland, nemlig i

Broager, Gram, Haderslev, Nordborg, Rødding, Sønderborg, Tønder og Aabenraa.

Et glansfuldt balletgæstespil med Bournonville's »La Ventana«, Balanchine's »Søvnøgængersken« og John Taras' »Graduation Ball« under Arne Hammelboes musikalske ledelse, opført 2 aftener i Sønderjyllandshallen, Aabenraa, i november, blev en uforglemmelig oplevelse for de 1500 menne-

Kirsten Ralov i »La Ventana».

Margrethe Schanne og Kjeld Noack i »Graduation Ball».

sker, der overværede det. Margrethe Schanne og Henning Kronstam betog ved deres overjordisk skønne dans og gribende mimik i »Søvnæggersken«, og »Graduation Ball« til Johan Strauss' musik var et raffineret og sprudlende fyrværkeri af temperament og kunnen. Publikum var mere end begejstret og fejrede balletten med langvarige ovationer.

Jo, det levende teater skal nok klare sig også i fremtiden.

FORTSAT FRA MAJ-NUMMERET

Sagnene om Gram Slot

Af August F. Schmidt

Til Gram er også knyttet et vandresagn om *ladebygning*. Dette sagn, der sættes i forbindelse med grevinde Anna Sophie, hørte Røddings historiker, urmager A. J. Marcussen (1844–1922) i sin barndom fortalt af sin fader, der også var født i Rødding. A. J. Marcussen beretter, at bygmesteren fik ingen løn, hvis byggeriet ikke var færdigt til en bestemt dag. Da byggeriet skred godt fremad, forskrev den ugudelige og ryggesløse grevinde sig til den slemme, mod at han forstyrrede arbejdet. Det gjorde han, og bygmesteren hængte sig.²¹⁾

Af de forskellige optegnelser om byggesagnet skal her meddeles følgende, fortalt til E. Tang Kristensen af Kristian Klavsen, Brændstrup mark:

Da Gram lade skulle bygges, blev der gjort akkord med en tømmermand oppe fra Norge om det, og den blev hugget til der oppe, og så blev tømmeret indskibet hertil. Mesteren var så sikker i sin sag med hensyn til alle de stykker, der skulle til, at han sagde, der fejlede ikke så meget som en nagle, alting var der. Det var den gale grevinde, der lod laden opføre, og da hun hørte det, spurgte hun, om han nu var sikker på det. Han sagde ja, ejesen kostede den intet. Men så en nat stjal hun en nagle, det var jo trænagler, de brugte den gang. Da han nu havde laden sat op, fejlede der jo en nagle, og laden var altså ikke fuldført, og han fik derfor ikke noget for arbejdet. Han blev jo ødelagt, stakkels mand, og havde vel kone og børn, og så gik han hen og hængte sig. Der går en sort hund om æ nat inde i laden. Den går fra slottet til Gramgård og forsvinder så i laden. Der hænger et portræt i dagligstuen af hende, der gjorde det. Hun har håret pudret og vender øjnene, som hun så efter folk.²²⁾

Krybskysteri er naturligvis blevet drevet i stor stil i de vidtstrakte skove

ved Gram, og folkemindet har da også lidt at fortælle herom. Grevinde Anna Sophie Schack var hård ved bønderne og befalede dem at møde hver dag til hove. »Der var to bønder i *Skjoldager*, der var fiffige nok og skød ænder, som lå om natten og plaskede i damstedet, og skød et dyr, når de havde lyst til det. Det blev så meldt til hende af skovbetjentene, at de Skjoldager bønder skød hendes vild og sager, og hun sendte så bud efter dem. De kom, og hun var venlig nok og bød dem et glas vin. Så siger hun, at de var nok dygtige til at bruge bøssen, og nu havde hun skrevet til hendes mand om det, og han havde svaret, at hun skulle blot sende ham dem, så skulle de nok få lov at bruge bøssen. De blev så soldater og måtte være det i 10 år.«²³⁾ I en anden optegnelse er det kun otte år, de to unge gårdmænd skulle springe soldat. Den onde grevinde siger til dem, at de kan gå hjem og gøre sig færdige til afrejsen og så komme igen. De var begge gifte folk og faldt nu på knæ og bad med grædende tårer om at blive fri, men der hjalp ingen kære moder, og afsted måtte de. De lå nu som soldat i 8 år, og det skete for en eneste and, slutter meddelelsen Søren Bennetsen, *Skjoldager*, sin levende beretning.²⁴⁾

I begge fortællingerne straffes de to bønder med at springe soldat. Der står en stærk, lovløs gru ud af disse beretninger. Adelsmagts fuldkomne enevælde var som kongens. På hvert gods sad i virkeligheden en konge og regerede med hård hånd, som nu sindet var, enevældigt over den jævne befolkning. For småovertrædelser blev der idømt straffe, der stod i tåbeligt forhold til forseelsen. Selv om Danmark var et retssamfund, må der jævnlig have fundet overgreb og andre uretfærdige handlinger sted. Hele den vældige folketradition, der er indsamlet om forholdene i hoveriets dage, indeholder utallige beretninger om vilkårlig og ond behandling af hovbønder og andre småfolk. Selv om overleveringerne er præget af at være hovbøndernes egne fortællinger om begivenheder og tilstande i hoveriets og stavnsbåndets tid, kan man ikke se bort fra, at der må være meget sandt i beretningerne, der indeholder oplysninger om hård og ond behandling af hovbønder og tyende. Sagnene fra Gram er en afglans af gamle tiders strenge tilstande. Ondt herskab blev husket, og da man spekulerede over tilværelsens svingefuldhed og også dens retfærdighed, var det rimeligt, man også var inde på, hvorledes det ville gå den gale grevinde. Det er let at forstå, at man tænkte sig, at hun havde indgået forbund med fanden. Med nogen anden stormagt kunne man i retfærdighedens navn ikke tænke sig, denne herskerinde kunne opnå nogen forbindelse. Sagn om onde menneskers forbund med den slemme kendes fra mange lande og gennem århundreder. Et af disse har man med held kunnet knytte til grevinde Anna Sophie Schack. Sagnet findes i adskillige optegnelser.

Som tidligere nævnt havde grevinden gjort den akkord med fanden, at dersom han kunne fri hende for at komme til at betale bygmesteren af den

store lade på Gram, skulle hun høre den slemme til, men ikke inden det lys, der stod på bordet, var udbrændt. Derefter købte hun en tømmersvend til at mure det lys ind i Gram kirke, og da han var færdig med arbejdet, stak hun ham ihjel, for at han ikke skulle røbe hende. »Engang, degnen havde glemmt at slukke lysene i kirken, og det som følge deraf nær havde slået ild i kirken, rendte hun i én hosesok og én tøffel derop for at få kirken frelst, og den blev da heller ikke brændt af. Så blev lyset jo også frelst, og måske det sidder der endnu. Det er indmuret i den østre ende.«²⁵). – I en anden optegnelse, ved Kristine Bennetsen, Skjoldager, anføres det, at lynet var slået ned i Gram kirke. »Grevinden blev så forrædslet over dether, at hun foer ud øjeblikkelig og rendte tværs over kirkebanken op til kirken for at frelse lyset. Hun rendte i et par tøfler og med løst hængende hår – for hun var lige ved at blive friseret – og måtte jo afsted i den dragt, hun lige var i. Undervejs tabte hun den ene tøffel, men gav sig ikke tid til at samle den op og fløj videre. I nærheden af kirken så hun dog, at det hele var blind alarm. Hun kom så tilbage til gården og lå i lang tid syg af den angst, hun havde udstået.«²⁶)

Mads Dam, Gram, fortæller også sagnet om lysene, og beretter endvidere, at lynilden slog ned i den østre ende af Gram kirke. Grevinden kom rendende i hvid nattøje og fik folkene til at gøre, hvad de kunne, for at redde den østre ende. »Den blev også standende, og sådan blev hendes skat frelst. 1846 blev kirken repareret, og murene var fulde af revner. Da var mange folk nysgerrige efter at se, om de lys var der. Der var et tilmuret vindue eller en dør, og inde i muren der fandt de en lille sort dingsen. Så sagde inspektøren: »Der har vi lysene, så er det ikke snak, der har vi hele redeligheden.« Lyset var rigtignok sort, men den mand²⁷) kan jo forvente alting, véd vi nok.«²⁸) I en optegnelse hedder det, at det var en fingerlang, sort genstand, der ved kirkereparationen gik fra hånd til hånd. Ved at pille ved genstanden sås det, at det virkelig var et vokslys. Da udbrød en gammel mand: »Det er nok bedst for menneskene at holde sig fra den slags sager.« Disse ord fandt genklang hos alle, og han, der stod med stumpe, kylede den ud på kirkegården, så langt han kunne, »men det skulle han måske ikke have gjort.«²⁹)

Det er let forståeligt, at en dame som grevinde Anna Sophie gik igen efter sin død. Mads Dam, Gram, fortalte herom: »De siger, at der går en dame og spøger hver nat oppe på Gram slot, og det skal være den gale grevinde, som går der. Gamle Birgitte ville gerne have hende at se, men kom rigtig deran med hende, og hun var ellers ikke af dem, der lod sig kyse. Hun har selv fortalt, hvordan det gik. Nu gik hun og lydede der oppe om aftenen, og så hørte hun, grevinden kom, og ville putte sig, for at damen ikke skulle rende på hende. Hun kom altså nærmere, og Birgitte var nu nærved at blive bange, og da grevinden så kom lige ud for hende, så træk-

ker hun næven og truer ad hende. Nu ville Birgitte ikke have mere med det at gøre. Hun listede sig stille ned, da den anden var kommen forbi.«³⁰⁾

I en anden optegnelse hedder det, at den gale grevinde gik igen i salene og stirrede på sine nature på blodpletterne, hvor kammerjomfruen var omkommet, hvorpå hun under høje klageråb forsvandt.³¹⁾

Endelig skal nævnes, at den gale grevinde også kunne gøre godt. Det var en ældre pige fra Vester Lindet, som tit kom til slottet, hvor hun havde kniplet for grevinden. Så en dag siger hun til pigen: »Nu har du kniplet meget for mig, nu vil jeg gøre dig noget godt. Du skal have den karl,« – det var én, hun vidste, hun var gode venner med, »og så skal I have den og den gård i Vester Lindet. Men da I ikke har noget at begynde med, så vil jeg også give dig 4 heste og kreaturer og andet værken.« – Det var en gård i Brændstrup, hvor der var megen uheld med kreaturer og heste. Grevinden ynkedes over manden og gav ham kreaturer, så han kom på fode igen.³²⁾

★

Efter nu at have stiftet bekendtskab med den triste sagnkreds om grevinde Anna Sophie, skal det nævnes, at også andre end hun gik igen i Gram. To hvide jomfruer med nøgne fødder går om vinteren i sneen udenfor Gram slot. De siger hele tiden: »Jeg fryser mine fødder.«³³⁾ – Præsten i Gram nedmanede en gang, der hver nat vandrede omkring på kornloftet i den gård, han havde ejet. I levende live havde han været kornmåler på Gramgård, og der havde han øvet store bedragerier mod de fattige bønder, når de betalte tiende til greven.³⁴⁾ – I det sydvestre hjørne af Gram slot i den gamle fløj var der to fangehuller, hvori mange misædere gennem tiderne har siddet indespærret, adskillige inden de blev ført til retterstedet.³⁵⁾

Et sagn fortæller, at den ældste søn af en af greverne på Gram forelskede sig i møllerens smukke datter, hvem han trods faderens modstand ville ægte. Den gamle greve svor på, at han aldrig ville give sit minde til denne forbindelse. Da hørte den unge greve, at hvis man ville tilbringe nytårsnat på kirkegården i bøn ved en slægtning's grav, ville man få den at se, der i det kommende år skulle jordfæstes. Grevesønnen besluttede nu at tilbringe nytårsnat i bøn i familiebegravelsen. Den førstkommende nytårsnat gik han ind i kirken og steg ned i begravelsen, hvor han bad ivrig i det håb, så snart det blev midnat at se sin fader stige ned; men da klokken slog 12, hørte han støj på kirkegården, og da han gik derud, så han sin elskede, møllerdatteren, der lagde sig i en ligkiste. Derover mistede han sin forstand; men hans brud døde virkelig samme år.³⁶⁾

Den sidste af de gamle ejere af Gram, hvorom der findes folkesagn, er greve *Knud Bille Schack*, der døde 1821 som ejer af Gram. Den ugifte mand omtales som meget rig. En dag, han stod ved møllen og så på baghølet,

spurgte de ham ad, hvad han tænkte på. »Så sagde han, at han tænkte på, at når han nu fik hans sager og værken gjort i penge, så kunne han nok fylde det hul. Men han førte et vildt levned og var hengiven til spil, så den ene gård skred fra ham efter den anden. En nat spillede han et helt gods i Holsten væk til tre jøder fra Hamborg, det var i Kieler omslag. Han var ked af Gram slot og yndede det gods i Holsten bedre, men han havde ingen penge til at købe det for. Så lånte han pengene her omkring ved folk, og købte det i Holsten, der hed Perdøl. Men da var det, han spillede det væk til jøderne, og nu kom han under administration. Min oldefader tabte 6100 daler ved ham. Gælden blev på Gram gård, og der betales endnu renter af den den dag i dag. Knud Bille gik fattig i hans grav, og godset gik nu over til hans søsters søn. Hun var altså moder til den nuværende greves bedstefader.« Meddelt af Mads Dam, Gram.³⁷⁾ Hertil kan oplyses, at den gale grevinde Anne Sophie Schack i sit testamente bestemte, at Gram og Nybøl skulle tilfalde hendes stedsøns yngste søn Frederik Christian Schack (1736–90) og tillige med Giesegård, Spanager, Ottestrup og Juellund, alle på Sjælland, oprettes til et stamhus. Denne linie uddøde på sværdsiden 1821 med greve Knud Bille Schack. Søsteren Anna Ernestine bragte det til sin og sin mands, overhofmester Joh. Ludv. Brockenhuus' søn greve Henr. Ad. Brockenhuus Schack (død 1847); derefter hans søn greve Knud Bille Ludvig Anton Brockenhuus Schack (død 1892). Den følgende ejer var greve Adolf Ludvig Brockenhuus Schack (1854–1938), der af Mads Dam omtales som den nuværende greve.

De rette oplysninger om Knud Bille Schack findes i Caroline E. Andersens værk: Grams Historie (1926).

Endelig skal oplyses, at også til Gram slot er knyttet sagnet om en *skat*. I et noget udpyntet sagn berettes, at skatten skal være blevet overgivet af en munk til Valdemar Atterdag, der brugte den store skat til at indløse pantsatte dele af riget med. Dette sagn er naturligvis ganske uhistorisk, og det er nævnt i forbindelse med andre lignende sagn om Gram slot.³⁸⁾

Midt i borggården på Gram slot stod et mægtigt egetræ. I slutningen af 1700-tallet var Gramgård bortforpagtet til en tysker, der hed Tramm. Han havde svært ved at slå sig igennem. Tramm færdedes idelig med en spade ved det store egetræ, og han gravede rundt omkring. Da han havde været her i nogle år, opsagde han pludselig forpagtningen og købte et gods i Holsten, som han for størstedelen betalte kontant. Den almindelige mening mellem folk var derfor, at han havde fundet en mængde guld og sølv under den gamle eg, og det blev derefter på egnen en gængs talemåde om en mand, der var kommen til velstand, at nu er han bleven så rig som Tramm på Gram.³⁹⁾

Sagnene om Gram slot giver os et indtryk af, hvad det var, befolkningen i Egnen førhen var optaget af og talte om, troede på, reflekterede over og vurderede ud fra, når de talte om slottet og dets beboere. Der er tit et ejendommeligt liv over folkemindetraditionen, og den levendegør for os almuenes uskrevne åndsliv, som vi nu om dage må søge at forstå, hvis vi ønsker at vide alsidig besked med den bondekultur, der var fremherskende i hove-riets dage så vel som længere tilbage i tiderne.

I folkesagnene og folketroen møder vi bidrag til forståelsen af de hensovede slægters forestillingsverden og tankeforbindelser. Vi føres i denne gamle, nu sunkne verden ofte overmåde langt tilbage i tiderne, idet mange folkeminder stammer fra en primitiv kultur, der selv havde mange slægts- leds udvikling og erfaring bag sig.

NOTER

- 21) A. J. Marcussens utrykte erindringer i Rigsarkivet, pakke 1, bl. 47-49.
- 22) Danske Sagn Ny Række III (1931), nr. 822. Sagnet om bygmesterens nagle findes også i E. Tang Kristensens Jysk Almueliv III (1892), nr. 63; medd. af P. H. Lind fra Fole. Danske Sagn III (1895), nr. 1458; medd. i Københoved. VI (1900), nr. 767; medd. af Jens Thomsen, Bovlund. Sønderjysk månedsskrift 1930, 190; medd. af Anders Bjerrum. Opt. D.F.S. ved Johan Zerlang.
- 23) Danske Sagn Ny Række IV, nr. 337; medd. af Mads Dam, Taterkroen, Gram.
- 24) Smsts. nr. 341.
- 25) E. Tang Kristensen: Danske Sagn VI (1900), nr. 767.
- 26) Danske Sagn Ny Række VI, nr. 40. Sprogforeningens Almanak 1920, 83.
- 27) Fanden.
- 28) Danske Sagn Ny Række IV, nr. 337.
- 29) Sprogforeningens Almanak 1920, 83-84. Sagnet om forbundet med fanden og lysene er også omtalt i Danske Sagn Ny Række IV, nr. 339. Danske Sagn VI (1900), nr. 91, 452. Emil Lund: Sagn og Skildringer fra Gram-Egnen (1910), 33-39, udyntet romanstil. Cai M. Woel: Den gale Grevinde paa Gram (Hejmdal 20. 10., 24. 10. 1932), nyttige artikler.
- 30) Danske Sagn Ny Række V (1934), nr. 633.
- 31) Sprogforeningens Almanak 1897, 61-62.
- 32) Danske Sagn Ny Række IV, nr. 338.
- 33) Smsts. nr. 1070.
- 34) Emil Lund: Sagn og Skildringer fra Gram-Egnen (1910), 29-33.
- 35) Danske Sagn Ny Række IV, nr. 729, 828.
- 36) Thorvald Møller: Paa Strejftog i Amtet (1913), 87. Omtrent samme sagnform findes i Danske Sagn Ny Række IV, nr. 337: Her er det grevinden, der er imod forbindelsen. Sprogforeningens Almanak 1897, 61-62.
- 37) Danske Sagn Ny Række IV, (1932), nr. 288.
- 38) Sprogforeningens Almanak 1907, 98-99.
- 39) Danske Sagn Ny Række IV, nr. 286.

Nationalpolitiske tilstande i Lundtoft herred i 1848

Af H. V. Gregersen

I krigsåret 1848 bortfaldt den normale visitats i skolerne i Lundtoft herred, men provst *Johannes Andreas Rehhoff*, der af den slesvig-holstenske regering var blevet udnævnt til kommissarisk superintendent for den dansk-talende del af Slesvig med sæde i Aabenraa, lod da som en art erstatning for det manglende tilsyn udsende spørgeskemaer til besvarelse af skolelærerne.¹⁾ Det første spørgsmål, der ønskedes besvaret, handlede om skolernes almindelige tilstand, og det næste om den såkaldte »indbyrdes undervisnings« betydning for drengenes forberedelse til militærtjeneste.

Allerede dette sidste spørgsmål har nok kunnet give anledning til nogen betænkelighed hos lærerne, men højst forstemmende i hvert fald på alle dansksindede lærere måtte dog det sidste af de forelagte spørgsmål virke. Det lød: »Wie hat sich ein gewissenhafter Schullehrer in Kriegszeiten, wie die jetzigen, in und ausser der Schule zu verhalten, und wovor hat er sich besonders zu hüten?« Svarene er udarbejdede i løbet af august og september 1848 og er hver for sig karakteristiske for den enkelte læreres stilling til slesvig-holstenske »oprør« eller – for at bruge det tyske udtryk for det samme – den slesvig-holstenske »rejsning« (»Erhebung«).

Nemtest var det naturligvis at krybe uden om emnet ligesom katten om den varme grød, hvad lærer *Damm* i Kværs gjorde, men ellers kunne man også nøjes med i besvarelserne at holde sig til de rene almindeligheder. Lærer *Christian H. Staugaard* i Ladegårdskov anbefalede således, at lærerne helt undlod enhver omtale af politik i skolen, og at de i privatlivet undgik samkvem med »eksalterede« tysk- eller dansksindede folk.

En noget lignende opfattelse gjorde lærer *Jensen* i Bjerndrup gældende. Læreren skal vogte sig for at optræde som »agitator«, thi derved kan han bringe ikke alene sig selv, men også sin familie og andre mennesker i stor ulykke. Hvad der her gives udtryk for, er tydeligt nok det »blakkede« standpunkt, der helt siden nationalitetsrørets begyndelse har spillet en stor rolle i grænselandets historie. Verden må gå sin gang, som den nu bedst kan, ingen stillingtagen til problemerne, det var løsenet hos den slags mennesker.

Lærer *Darck* i Gråsten, om hvem det hedder, at han besad pastor *Jürgen*

Brags særlige tillid, har givet en udførlig besvarelse af det tredje spørgsmål. Enhver ved forlængst, om læreren er dansk eller tysk, hedder det blandt andet, og en tysk lærer har derfor pligt til at udvise »streng militærisk« holdning i sin gerning og må omgående skride ind over for elever, der bærer danske farver eller kokarder. Der hersker krigstilstand og derfor bør krigens lov herske! Adskilligt af, hvad han videre udvikler i sin redegørelse, må af en nutidig læser – uanset sindelag – nærmest betegnes som ufrivilligt komisk, men det har unægteligt interesse at konstatere, at de værste udslag af, hvad man under fremmedherredømmet forstod ved »preussermentalitet« allerede under treårskrigen fandtes hos visse særligt geskæftige slesvig-holstenere.

Hos lærer *Book* (eller *Beek*?) er det en ganske anden tone, der lader sig høre. Han er først og fremmest religiøs, ser hele udviklingen i et kristent perspektiv, men dertil formår han tillige kun dårligt at lægge skjul på, at hans sympatier ligesom hos de fleste af egnens beboere er hos de danske. Først henviser han til apostelen Jakobs ord (3. kap.) om at holde tungen i tømme. »Vil skolelæreren tale med børnene om landets inddeling og indbyrdes forbindelse eller om fædrelandskærlighed, må han nøje overveje sine ord, og måske er det bedst slet ikke at tale om sådanne ting. Det gælder netop om at kunne tie i rette tid. Ligger skolen på et sted, hvor larmende tropper marcherer forbi uden for vinduerne, således som det desværre er tilfældet her,²⁾ er det bedst at tie, at tie med alvorlig mine og gøre en lille pause, mens tropperne drager forbi. Men hvis skolelæreren bliver overbevist om, at hans elever lærer lastens gru at kende hos de lidenskabelige indkvarterede soldater, så er der tid til at tale, ja så er tavshed en utilgivelig ligegyldighed.«

»Militæret vil også undertiden vide, hvorledes en skolelærers sindelag er,« hedder det videre. »For længere tid siden fik jeg besøg af en soldat, som fortalte mig, at nu var forhandlingerne afsluttede, således at den danske del af Slesvig skulle til Danmark og den tyske del til Tyskland og – tilføjede han: Dermed er De vil godt tilfreds her? Jeg bemærkede: Hvis det, der sker, er ret, er jeg tilfreds. På hans spørgsmål: Hvad mener De da er ret? svarede jeg: Et sådant spørgsmål forlanger De vel ikke besvaret af en skolelærer. Spørg hellere hos de høje herrer diplomater! hvorpå han gik sin vej.«

Hos lærer *Asmussen* i Kliplev lader det danske sindelag sig heller ikke fornægte, og han vover endda at fremkomme med en efter omstændighederne ret utilsløret kritik af de tilstande, der herskede under friskarernes regimente. Også han mener dog, at det er bedst at lade den »fædrelandske« historie hvile og i den »fædrelandske« geografi gå uden om alt, der kan sættes i forbindelse med krigen. Krig er i enhver øjne et onde og kan indvirke på en dårlig måde på skolen, hvis ikke læreren søger at hævde sin neutralitet.

For så vidt er han jo meget forsigtig i sine udtryk, men derefter giver han en livfuld skildring af skolelærernes kår i disse krigs- og besættelsesår. »Indkvartering får han jævnlige, og i bedste fald lader de ham beholde hans

arbejdsværelse. Men skolelæreren bør bevare besindigheden. Han har stadig sit køkken i behold, der er ildstedet og over det en gryde, der måske indeholder en høne til den kommende søndag. Et spisekammer har han også og deri en pølse. Han har en have og i den ...? Ja, lad os blot ønske kartofler og løg og gryde med høne i en god dag!»

»Indkvartering bliver tilsagt eller kommer uanmeldt. Een uge går og utallige dage med den, så blæser trompeterne, kvartererne bliver tømte, og skolelæreren smutter ud af sin trange fold for at foretage en rekognoscering. Lad os følge ham op på høløftet, hvor det afvejede hø var anbragt. Forsvundet! hører vi ham udbryde. Hvad med mine køer til vinter? Og i tørve-skuret: Tomt! En skam, at mit regulativ ikke indeholder udtrykket: tørv til fornøden fyring! Din nar, at du beklager dig, i morgen får du atter indkvartering. Så henter soldaterne, hvad de behøver, på naboernes gårde. Men vogt dig for at henvise dem til det. Det vil give misstemning blandt naboerne.«

»Vær blot besindig*), giv dem kvarter og trøst dig med, at *solen* snart igen står højere på himmelen. Lad blot hønen løbe, lad kartoflerne modnes og hold dig imens til løgene og pølsen, som lader sig nyde i rå tilstand. Gør råkosten dig rå, så vogt dig for at tage råheden med ind i skolen og bringe misstemning. Du kunne jo købe brændsel for tyske eller danske penge. Det lyder godt, men de tyske penge for tyskundervisningen har nu ladet vente på sig i et halvt år, og de danske, kvartalslønnen, er ikke engang blevet betalt en måned over tiden, men bryd dig ikke om det« – og derefter giver han en ironiserende skildring af, hvad det hele efterhånden vil ende med, hvis ikke krigen hører op. I stedet for »die stammverwandte Sonne« (Slesvig-Holsten) vil aftensolen skinne og minde om et bedre kvarter, om himmeriget.

Med al ønskelig tydelighed bevidner lærer Asmussens indlæg den utilfredshed med den provisoriske regerings tropper, der herskede i vide kredse hos den dansksindede befolkning i Lundtoft herred. I virkeligheden var forholdet vel nærmest det, at det danske sindelag først for alvor brød igennem hos denne egns brede lag efter, at de havde lært de fremmede at kende. Meget oplysende om denne udvikling er nogle meddelelser i »Fyens Avis«, hvor den bekendte *Nis Hanssen* »Bondesøn« på den tid var redaktør.³⁾

I et indsenderbrev, dateret »Uge i Begyndelsen af April« hedder det om de danske troppers fremrykning umiddelbart før sejren ved Bov den 9. april 1848: »Tropperne ere uhyre opsatte paa at faae fat paa Tydskerne, saa at jeg har det bedste Haab om, at disse Røvere skulle faae en ordentlig Revselse. Saalangt, som vi endnu vare komne frem, er Befolkningen fuldkommen dansk, ikke alene af Sprog, men ogsaa af Sind, om de end ikke nære den samme Begejstring, som findes mod Nord. De tage meget venligt mod os, men skjøndt de ligge den Schl.-Holst. Bande nærmere, saa tage de ingen Forholdsregler for at forsvare sig mod nogen af Parterne«. Ved krigens be-

gyndelse var det »blakkede« standpunkt altså langt det mest fremtrædende i egnene syd og sydvest for Aabenraa, de egne, der endnu på den tid hørte ind under Tønder amt.

Men friskarernes færden i strøget på begge sider af Hærvejen og den dengang nye chaussé mellem Aabenraa og Flensborg har tilsyneladende betydet en omsindelse i mange kredse. Når et problem først berører pengepungen og det daglige brød, plejer folk som regel at vågne op til dåd! Og det var nok det, der var tilfældet på disse kanter. Et indsenderbrev til »Fyens Avis« fra et par dage senere fortæller således: »I flere Sogne have Friskarebanderne huseret meget slemt. Klipleve, Uge o. a. blev rent udplyndrede, Søgaard fristede samme Skæbne. En Mand fra Varnæs kom udplyndret ind til Skjorten om Natten til en Gaard i Ensted Sogn. Flere Sogne, der ved Indflydelse af saadanne Forrædere som *Thies Steenholdt* o. a. var ivrig slesv.-holst., skjøndt dansktalende, saasom Hellevad o. a., er nu bragt til Sandheds Erkjendelse især af den flinke *Hans Kryger* fra Bevtoft. *Thies Steenholdt* er en Bondesøn fra Agerskov Sogn, er rig, uden Dannelselse og begavet med en stor Portion Forfængelighed. Han kan ikke tale tydsk, men har dog stillet sig i Forræddernes Rækker«. Såvidt indsenderbrevet, hvis udtryksform og sprogtone naturligvis skal vurderes på baggrund af den fanatisme, som krigen havde avlet.

Snart vendtes historiens blad dog atter engang. Efter nederlaget ved Slesvig den 23. april 1848 blev hele Nordslesvig med undtagelse af Als besat af slesvig-holstenske og tyske tropper. Det danske sindelag forsvandt dog ikke af den grund, men voksede sig snarere stærkere fra dag til dag. Herom vidner blandt andet en udtalelse fra Lundtoft og Vilsbæk fra sommeren 1848.⁴⁾

»Hvorfor er denne for os saa skadelige og truende Kriig opstaaet? Derover har de Tydske og Isærdeleshed de Preuiske Soldater og Offisierer givet os Opklaring: det hedde, at de skulde hid for at skaffe os Frihed og hielpe os at afkaste det Aag, som den danske Regiering havde paalagt os, og som vi sukkede under. Men til deres største Forundring fandt de her, hvad de fleeste Lande savnede: Velstand saa at sige under alle Klasser i Almindelighed og god Orden. Det er upaatvivlelig, at de godt Folk vidst nok har underrettet deres Regiering om Sandheden, og at denne Regiering siden efter, at den er kommen til Kundskab derom, tænker at handle fredelig imod os. Det haaber vi, da vi veed efter Tidenderne, at den først bød Haanden til en Vaabenstilstand, for at der Imidlertid kunde afsluttes en virkelig Fred.«

Resten af denne udtalelse fordømmer *Thies Steenholdt* som den formodede ophavsmand til egnens besættelse af tyske tropper. Hvor naiv opfattelsen af den foreliggende politiske situation end må siges at være, er ønsket om at forblive ved Danmark levende, thi her havde man det bedre end andre steder!

En adresse, der i oktober 1848 blev sat i omløb i Felsted, Kværs, Rinke-

næs, Sønder Hostrup, Varnæs, Vilsbæk, Lundtoft og Graasten, fik i løbet af nogle få dage 830 underskrifter, og den udtaler i virkeligheden et folkeønske i Lundtoft herred: »En indlemmelse i Tyskland må anses for den største ulykke, imod hvilken der må protesteres på alle måder. Slesvigerne vil under ingen omstændigheder skilles fra Danmark, og hvis den særlige stilling som slesvigere ikke kan opretholdes, er en fuldstændig forening med Danmark vort eneste ønske«.

En udvikling fra »blakket« ligegyldighed til et bevidst dansk sindelag var dermed blevet fuldbyrdet i løbet af året 1848 inden for strøget mellem Aabenraa og Flensborg fjorde.

HENVISNINGER:

- 1) LA. Gottorp: A VI. 110 G.
 - 2) Der oplyses ikke hvor.
 - 3) »Fyens Avis« 1848 8/4, 11/4. Om Nis Hanssen: Sprogforeningens Almanak 1955, s. 37–56.
 - 4) Sprogforeningens Almanak 1950, s. 36–37.
- *) Lærer Asmussens ordspil hentyder til de slesvig-holstenske myndighedres opfordring til at udvise besindighed (»Besonnenheit«) og solen (»Sonne«), der snart vil være aftensol.

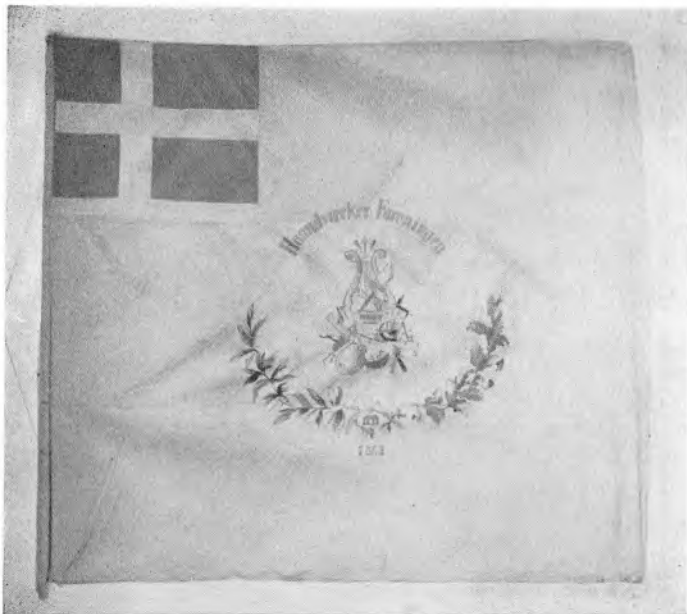
Var Haderslev Håndværkerforening fra starten national dansk?

Af Olav Christensen

I en anmeldelse^{*)} af min bog Haderslev bys håndværk, der udsendtes i 1957 i anledning af Haderslev Håndværkerforenings 100 års jubilæum, skriver dr. Nicolai Haase, Flensborg, om foreningen: »Trotzdem lassen sich Zweifel an der vom Verfasser behaupteten ausgeprägten dänisch-nationalen Einstellung des Vereins nicht vermeiden,« (desuagtet lader det sig ikke undgå at rejse tvivl mod den af forfatteren fremsatte påstand om foreningens udpræget dansk-nationale indstilling), og han tilføjer senere, at først fra 1896, efter oprettelsen af den endnu eksisterende »Deutscher Handwerker-Verein«, har Haderslev Håndværkerforening fået ren dansk karakter.

Forhandlingsprotokollens ret korte notater lod skinne igennem, at foreningen allerede fra starten kunne betegnes som rent dansk, hvorfor jeg da heller ikke nærede betænkelighed ved at gøre det. Jeg har imidlertid nu tilfældigt fundet bevis for, at min antagelse virkelig var rigtig.

*) Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, bind 82, 1958, s. 306–09.

Haderslev Håndværkerforenings fane fra 1861. - I hjørnet Dannebrog, der måtte fjernes i udlændighedsårene, men atter blev påsyet ved genforeningen.

Dannevirke beretter nemlig mandag den 27. august 1860 om et besøg Assens-håndværkere havde aflagt i Haderslev dagen før. Det hedder i beretningen, at gæsterne blev modtaget på skibsbroen med kanonsalut og hurraråb, hvorefter man begav sig til Bøghoved, hvor såvel Haderslev som Assens musikkorps spillede i skoven. Om aftenen samledes selskabet i den smukt pyntede teatersal til fællesspisning, hvori foruden håndværkerforeningens medlemmer mange af byens borgere deltog. Formanden, skomagermester Reimer Leuth, der for øvrigt stammede fra Wesselburen, udbragte til indledning »under jublende hurraråb og i særdeles smukke udtryk en skål for Hans Majestæt Kongen«, og derefter fulgte forskellige andre skåltaler. Der blev bl. a. udbragt et leve for Laurids Skau, der var til stede ved festen, og som i forvejen havde talt for fædrelandet, »for gamle Danmark, hvis lykke vi alle vilde fremme, og om end de anvendte midler vare forskellige, så var målet det samme: Danmarks held og lykke«, citerer Dannevirke.

Talen for danskhedens nationale fører og dennes tale for Danmark samt den tyskfødte formands hyldelse til kongen turde være nok til at bekræfte, at Haderslev Håndværkerforening lige fra starten har været rent dansk, selv om den har talt slesvig-holstenere blandt sine medlemmer. Disses medlemskab kan måske tages som et yderligere bevis på det skred i tyskheden, som

vitterligt fandt sted i Haderslev i tiden op imod krigen 1864, jfr. min artikel i Sønderjyske årbøger 1958.

En anden af skåltalerne skal også fremdrages, men af en anden grund. Den viser nemlig, at ikke alle kredse inden for håndværket har set med lige stor velvilje på den udvikling i liberal retning, som foregik ikke mindst i kongeriget ved næringslovens vedtagelse. Skomagermester H. M. Simonsen udtalte sig nemlig i sin skåltale for håndværkerstandens fremtid på det bestemteste imod næringsfriheden, selv om han dog måtte erkende, at lavsvæsenet stærkt trængte til reformer.

Tønder statsseminarium set fra anlæget

Hvem kender gamle Tønder-dimittender?

Tønder seminarium kan i 1963 fejre 175-års jubilæum som Nordens ældste lærerskole. I den anledning er der nedsat et udvalg, som skal forberede udgivelsen af en bog med korte levnedbeskrivelser af alle seminariets ledere, lærere og dimittender i de forløbne år.

Redaktionsudvalget består af seminarierektor dr. Nyholm, redaktøren af »Sønderjysk Månedsskrift« W. Christiansen, overlærer Erik Larsen, alle Tønder, arkivar Iversen, Aabenraa, samt overlærer Jens Lampe, Aabenraa, der virker som sekretær.

Man har ment, at det ville være af en vis betydning at få en oversigt over, fra hvilke samfundsklasser og egne seminariets lærere og elever kom i de forskellige afsnit af seminariets bevægede historie, hvor de siden fik deres gerning og hvad de iøvrigt beskæftigede sig med udover deres daglige dont. At man vil tilstræbe den yderste saglighed og takt i biografierne og holde sig fri fra enhver national tendens turde være indlysende. Arbejdet er da også hidtil blevet mødt med beredvillighed fra tysk side. Således har f. eks. dr. Gustav Dehning, Bremen, fhv. rektor Johann Grönhoff, Kiel, og dr. phil. Max Rasch, Tønder, ydet værdifuld støtte. Hidtil har man først og fremmest koncentreret sig om indsamlingen af oplysninger om afdøde eller meget gamle dimittender, men desværre er der endnu adskillige navne, vi savner.

Derfor henvender vi os til de af læserne af »Sønderjysk Månedsskrift«, som er børn, slægtninge, kolleger eller gode bekendte af gamle Tønderdimittender – og til lokal- og personalhistorikere, som sidder inde med oplysninger fra skolekrønikker el. lign. Send os et brevkort, og vi sender Dem et spørgeskema, som vi beder Dem udfylde så nøjagtigt og fyldigt som muligt. De nulevende dimittender af de sidste fyre årgange vil senere få spørgeskema tilsendt, hvis vi ellers kan få deres adresser opsporet. L.

Ny hjemstavnsbog

»Fra Gelsbro til Lillebælt«. 236 sider

Under redaktion af Olav Christensen, Magnus Mikkelsen og Hans Neumann har en hjemstavnsbog om Haderslev amt set lyset. Ialt har 15 forfattere leveret bidrag, og yderst prisværdigt udgør de tilsammen en passende blanding af skolefolk og specialister på forskellige felter. De har skilt sig smukt fra opgaven. I det store og hele er sproget enkelt og letlæseligt, og fortællestilen er populær. De mange emner, der spænder over nutids- og fortidshistorie og omhandler erhvervsliv, kulturhistorie, kirkehistorie og den nationale udvikling, er behandlet med sikkerhed og kyndighed. Der er bagest i bogen nyttige statistiske oversigter og udtømmende emne- og navneregistre, men ikke mindst fortjener den udførlige litteraturfortegnelse ros. Også det gode illustrationsmateriale må fremhæves.

»Fra Gelsbro til Lillebælt« kan ikke bruges som lærebog i skolerne. Det er heller ikke meningen, men den vil være et fortrinligt hjælpemiddel for lærere og større elever, i særdeleshed hvor man arbejder med gruppe- eller emne-

undervisning. For det må oprigtigt håbes, at der i læseplanerne, som følger i kølvandet på den nye skolelov, kan blive afsat den fornødne plads til hjemstavns historie.

Men bogen er også udmærket egnet for folk, som uden større forudsætninger ønsker at vide besked med den egn, de lever i.

Haderslevs hjemstavnsbog kan varmt anbefales.

C. S.

Meddelelse

På generalforsamlingen, der afholdtes søndag den 31. maj, blev der meddelt, at der fra første juli bl. a. på grund af bladets udvidelse, vil blive foretaget en lille forhøjelse af abonnementsprisen. Denne har hidtil været på tre kroner per kvartal, men vil nu blive 3,50 kr.

Vi håber, holderne vil se med velvilje på denne forhøjelse.

Redaktionen.

GRAM

BRØDRENE GRAM A/S

Køleanlæg VOJENS

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—4

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,

Trikotage, Herreekvipering

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

E S B J E R G

Haslev
Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mellemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Brede Sogns
Spare- og Laanekasse

Bredebro tlf. 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Lolland-Falsters
Folketidende

Stiftets største Blad
Nykøbing F.

A. Nielsen & Co. A/S.

Nykøbing Falster

HEJMDALS

Bogtrykkeri

udfører tryksager af enhver art
Telf. Aabenraa 23132

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

A-S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK

97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Pindstrup Mosebrug
SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten
Andelsslagteri